

Robert Cimer

KAPIJA
FILOZOFA

Ključ za klasična dela

Preveo s nemačkog
Slobodan Damnjanović

■ Laguna ■

Naslov originala
Robert Zimmer
DAS PHILOSOPHENPORTAL

Copyright © 2008 Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH &
Co. KG, München
Translation copyright © 2010 izdanja na srpskom, LAGUNA

Sadržaj

MISLI PRILIKOM STUPANJA KROZ KAPIJU FILOZOFA	9
SAN O FILOZOFIMA-KRALJEVIMA	
Platon: <i>Država</i> (između 399. i 347. pre n. e.)	11
PREOBRAĆENJE JEDNOG INTELEKTUALCA	
Aurelije Avgustin: <i>Ispovesti</i> (oko 400)	27
UDŽBENIK VEŠTINE VLADANJA	
Nikolo Makijaveli: <i>Vladalac</i> (1532)	41
IZ BELEŠKI JEDNOG MUDRACA	
Mišel de Montenj: <i>Eseji</i> (1580–1588)	55
PUTOVANJE U UNUTRAŠNJOST UMA	
Rene Dekart: <i>Rasprava o metodi</i> (1637)	71
ZAVEŠTANJE JEDNOG BOGOTRAŽITELJA	
Blez Paskal: <i>Misli</i> (1669/70)	87
PRAVILA IGRE U PRAVNOJ DRŽAVI	
Džon Lok: <i>Dve rasprave o vladi</i> (1690)	101
UTVRĐIVANJE GRANICA U OBLASTI SAZNANJA	
Imanuel Kant: <i>Kritika čistog uma</i> (1781)	117

VELIKI PODUHVAT MLADOG PESIMISTE	
Artur Šopenhauer: <i>Svet kao volja i predstava</i> (1819) ..133	
PARTITURA ŽIVOTNIH OBLIKA	
Seren Kjerkegor: <i>Ili-ili</i> (1843)149	
KNJIGA O STVARNOJ VREDNOSTI ROBE	
Karl Marks: <i>Kapital</i> (1867–1894).....165	
BIBLIJA ANTIHRIŠĆANA	
Fridrih Niče: <i>Tako je govorio Zaratustra</i> (1883–1885)..181	
LOGIKA U SLUŽBI MISTIKE	
Ludvig Vitgenštajn: <i>Tractatus logico-philosophicus</i> (1921)..197	
POZIV NA SAMOOSTVARENJE	
MartIN Hajdeger: <i>Bitak i vreme</i> (1927).....213	
OBRAČUN SA TOTALITARNIM MIŠLJENJEM	
Karl Poper: <i>Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji</i> (1945)..231	
SOCIJALNI PAKT ZA FER-PLEJ	
Džon Rols: <i>Teorija pravde</i> (1971).....247	
<i>O autoru</i>263	

KAPIJA FILOZOFA

MISLI PRILIKOM STUPANJA KROZ KAPIJU FILOZOFA

Kapija nas navodi na pomisao o ulazu u neko znamenito i raskošno zdanje. Dom filozofije, tokom dve i po hiljade godina, dostigao je gotovo nepreglednu veličinu. Mnogi se plaše da stupe u njega. Putevi su suviše nepregledni, izgleda odveć teško da se upoznaju makar samo pojedini delovi ovog zdanja. Neko veliko filozofsko delo u ovom domu je kao posebno znalački uređen stan. Pojedini stalni stanari, poznavaoi filozofije, često se decenijama bave samo jednom jedinom nišom u ovom domu. Oni će uporno tvrditi kako se neko klasično filozofsko delo može shvatiti tek ako se njime dugo i stalno bavimo i odbacivaće svako tvrđenje prema kome se neka takva knjiga može samo približno razumeti i protumačiti.

Ipak, mora biti omogućeno da se jednom obavi prvi obilazak stana, da se baci pogled u pojedine posebno zanimljive prostorije i da se stvori predstava o njihovom položaju, arhitekturi i opremljenosti. Posle toga, svako za sebe treba da odluči gde bi želeo da se još jednom vrati i provede izvesno vreme.

Šesnaest eseja, koji su izloženi u ovoj knjizi, imaju za cilj da čitaoca povedu upravo u takav obilazak. Zato se ne traže ni prethodno znanje ni obuka, kao ni neka titula ili diploma. Njihov cilj nije duboka analiza, već prvo upoznavanje u jednoj opuštenoj atmosferi. Pri tom se knjige, koje inače deluju suvoparno, mogu prikazati i sa svoje privlačne strane: sve one imaju sopstvenu, izrazito ličnu istoriju i obrađuju pitanja koja se, kad se sa njih obriše akademska prašina, pojavljuju u zanimljivoj i novoj svetlosti.

Kapija, ma kako raskošno delovala, ipak predstavlja prirodni i najprijatniji ulaz u kuću. Onaj koji se do sada uzdržavao da pređe ovaj prag, ustanoviće da je kapija filozofa otvorena svakom ko ima radoznalosti, interesovanja i malo vremena. Posle samo nekoliko koraka, on će zapaziti da prostorije u ovom domu nisu nameštene samo za manjinu odabranih, već da su otvorene za sve koji su spremni da se prepuste idejama koje, na prvi pogled, deluju možda neobično, ali se, posle pažljivijeg uvida, pokazuju kao vredne svakog misaonog napora. Neke od njih nisu tako udaljene od naših sopstvenih razmišljanja.

Biće znalaca koji će ukazati na to da su ovde izostavljena brojna značajna dela. U stvari, ovde se radi samo o malom izboru koji ne polaže pravo na ekskluzivnost ili potpunost. Svaki izbor ove vrste može se osporavati. Ne biraju se uvek ona dela koja se nalaze u središtu pažnje univerzitetskog seminarara, već ona čiji je uticaj, jer su pronalazila čitaoce, daleko prevazišao granice filozofije i za koja se možemo nadati da će posle prvog uvida u njih biti u stanju da pobude zanimanje novih čitalaca. Kapija filozofa nije samo ulaz u jedno veliko, već i životom ispunjeno i otvoreno zdanje.

SAN O FILOZOFIMA-KRALJEVIMA

PLATON: *Država* (između 399. i 347. pre n. e.)

Čovek ne sanja samo za sebe. Postoje i kolektivni snovi čovečanstva. U njima nastaje slika oslobođenog, srećnog sveta u kome nema patnje. Religija, filozofija i umetnost su neprestano te snove preuzimale i uobličavale ih. U stare snove čovečanstva spada i san o idealnoj državi, kao uzoru savršenog i pravednog uređenja ljudskog zajedničkog života.

Među filozofskim delima koja su ovom snu dala racionalni oblik, nalazi se i najčuvenije delo grčkog filozofa Platona, *Država*, izvorno *Politea*. *Država* je prva socijalna utopija za koju znamo. Ali ovo delo sadrži mnogo više od političke filozofije. Platon je u ovoj knjizi načinio jedan ogroman zamah. On je hteo da politiku i moral, metafiziku i religiju, racionalno tumačenje sveta i mit poveže jedne sa drugima. Drugim rečima, Platonova *Država* hoće da političko uređenje poveže sa istinskim, večnim zakonima stvarnosti. Ona je prvi veliki sistem u istoriji evropske filozofije. U višeglasju koncerta ove

istorije, osnovnu melodiju su odredili Platonovi prethodnici, ali je on odsvirao uvertiru.

Polazna tačka ovog dela jeste pitanje o pravednosti. Ono konačno dovodi do opisa pravednog uređenja, izgrađenog na tako čvrstim temeljima da u nepromenjenom obliku može postojati za sva vremena. U središtu ovog uređenja stoji predstava da državom treba da upravljaju najbolji, vladari koje u podjednakoj meri odlikuju i mudrost i merodavnost. Dakle, Platon u ovoj knjizi nije sanjao samo o idealnoj državi, već i o filozofima-kraljevima koji u sebi objedinjuju mudrost i moć. Oni nisu samo politički, već su i duhovni lideri koji su u stanju da ljudima pokažu put do istinske stvarnosti.

U istoriji čovečanstva ovo je bio i ostao ne samo poželjan, nego i neuništiv san, koji je do dana današnjeg sačuvao veliku privlačnost. On fascinira ne samo filozofe, već i sve one ljude koji zbivanja na političkoj sceni doživljavaju kao bes-krajno besplodno svađanje, otimanje oko položaja i borbu za vlast, a na štetu građana. Zar nije primamljiva zamisao života u državi u kojoj vladaju oni koji su za to najspremniji i kojima se u svakom pogledu može verovati?

Pri svemu tome Platonova *Država* nije neko suvoparno pretresanje, već naprotiv, jedna umetnički obrađena rasprava, u kojoj Platonov učitelj filozofije Sokrat postaje književni lik, sa ulogom pripovedača i glavnog govornika. Platon se ovde pokazuje i kao pesnik i kao filozof. Od prvih redova čujemo Sokratov glas, a čitalac se oseća kao da prati radnju nekog romana: „Pođoh juče sa Aristonovim sinom Glaukonom u Pirej, sa namerom da se pomolim boginji i da posmatram svečanu povorku koju su prvi put priređivali.“

Platon uvodi scenario i ličnosti koje je dobro poznao. Sokrat se iz Atine uputio u luku Pirej, udaljenu nekoliko

kilometara, da bi tamo prisustvovao prazniku u čast boginje Atene. U njegovoj pratnji našao se Glaukon, jedan od Platonove braće. Kada je Sokrat kasnije trebalo da se vrati kući, prijatelji i poznanici, među kojima su bili Adeimant, drugi Platonov brat, i Polemarh, sin bogatog trgovca Kefala, naterase ga da još neko vreme ostane u Pireju, da sa njima obeduje, raspravlja i prisustvuje noćnim svečanostima. U Kefalovoj kući razvija se razgovor između Sokrata i više sagovornika, dolazi do rasprave tokom koje se ispituju različita shvatanja pravednosti i stvara slika pravednog društvenog uređenja.

To što se Platonov dijalog i danas može čitati ne samo kao filozofija, već i kao poezija, potpuno je u skladu sa namerama autora. Prema predanju, Platon je kao mladić učestvovao na pesničkim takmičenjima. Nije slučajno ni to što politika u njegovom delu igra tako značajnu ulogu. Platon nije bio samo sin Atine, najslavnijeg grada klasične Grčke, već je pripadao jednoj od najstarijih plemićkih porodica. Bio je potomak tradicionalne političke elite, čiju su moć i položaj u V veku pre Hrista potkopale reforme velikog atinskog državnika Perikla. Perikle je uveo demokratiju i ograničio političku moć aristokratije. U Peloponeskom ratu koji je započeo 431. godine pre n. e., četiri godine pre Platonovog rođenja, Atina je u borbi sa Spartom izgubila svoju dominantnu poziciju unutar grčkog sveta.

Platonova porodica se uplela u burne političke događaje koji su usledili posle toga. Stari oligarsi su sačuvali svoj izrazito antidemokratski stav i tokom rata su pokazivali simpatije prema autoritarnoj i militantnoj Sparti. Spartanci su posle rata, 404. pre n. e., ukinuli atinsku demokratiju i uspostavili jedan marionetski režim, koji su sačinjavali pripadnici stare atinske više klase. Među njima su se našli i

Platonovi ujaci Harmid i Kritija. Ovaj režim Tridesetorice tirana uspostavio je jednu samovoljnu vladavinu, koju su demokrati već 403. ponovo oborili.

U uskoj vezi sa demokratima bio je filozofski prosvetiteljski pokret sofista. Sofisti su nameravali da filozofiju približe ljudima i da običnim građanima pruže argumente uz pomoć kojih će biti u stanju da tradicionalnoj eliti pruže otpor. Vodeći sofisti bili su Periklovi savetnici. Stara viša klasa prema njima je bila nepoverljiva i zato što su tvrdili kako se zakoni ne mogu više zasnivati na tradiciji. Po njihovom mišljenju, zakoni nisu ništa drugo do dogovori koji u svakom trenutku mogu da se promene.

Mladi Platon je po porodičnoj tradiciji i vaspitanju bio konzervativac. Atinske demokrate i sofiste doživljavao je kao protivnike. Duboko je verovao da u društvu mora postojati jasna granica između „onih gore“ i „onih dole“, da politička moć treba da pripadne „najboljima“ i da narodne mase nisu u stanju da vladaju. Prema sopstvenom priznanju, Platon je prvobitno želeo da se aktivno uključi u politiku. Ipak, kada su mu ujaci za vreme vladavine Tridesetorice tirana ponudili politički položaj, on je odbio ovu ponudu. Metode vladavine Tridesetorice tirana nije prihvatao. Smatrao je da je stara viša klasa izneverila zadatak da ostvari pravednu vladavinu u društvu.

Ipak, pravi razlog njegovog odbijanja bilo je poznanstvo sa Sokratom i okretanje ka filozofiji. On je Sokrata upoznao kada je imao četrnaest godina, a od svoje dvadesete pripadao je krugu njegovih učenika.

Sokrat je prvobitno došao iz redova sofista. I on je, poput njih, filozofiju izveo na ulicu i imao veće poverenje u um nego u tradiciju. Ipak, od sofista se razlikovao u jednoj odlučujućoj tački. Verovao je da postoji jedno čvrsto i opštevažeće

merilo ljudskog postupanja, kao i da vrlina i moralnost počivaju na znanju. U razgovorima koje je Platon zabeležio u ranim spisima, Sokrat traga za takvim merilom, ali se ipak svi ovi razgovori završavaju bez rezultata. Platon je preuzeo Sokratova pitanja i nastojao da na njih nađe sopstveni odgovor.

Među ovim učenicima bilo je dosta mladih aristokrata, što su vladajući demokrati dočekali s nepoverenjem. Pravi razlog zbog koga su demokrati 399. pre n. e. Sokrata osudili na smrt možda nam nikada neće biti jasan do kraja. U svakom slučaju, optužba da kvari omladinu i uvodi nova i strana božanstva predstavlja političku zamerku, jer se život grčkog društva zasnivao na zajedničkom obavljanju određenih religijskih obreda. Religija i politika bile su usko povezane.

Osuda Sokrata na smrt ispijanjem otrova bila je odlučujuća događaj i prekretnica u Platonovom životu. Od tog trenutka, on sebe doživljava kao Sokratovog filozofskog naslednika. Poput mnogih drugih Sokratovih učenika, i on je napustio Atinu, verovatno strahujući od političkog progona, i krenuo na put na kome je proveo više od deset godina. Ovo vreme dobrovoljnog izbeglištva postalo je takođe i vreme duhovne mēne i novih iskustava.

Najpre je tri godine živeo u susednoj Megari, u koju se povukao i Euklid, još jedan slavni Sokratov učenik. Dalja putovanja odvela su Platona u Kirenu, Tarent i Egipat. Počeo je da piše filozofske dijaloge, u kojima Sokrat ima glavnu ulogu i u kojima je još uvek prenosio stavove istorijskog Sokrata. Jedan od prvih spisa, *Odbrana Sokratova*, sadrži Sokratov govor u svoju odbranu na sudu i može se shvatiti kao Platonov naknadni obračun sa atinskom demokratijom.

Tema pravednosti stalno je prisutna u Platonovim ranim spisima. Dok su sofisti uporno tvrdili kako ne postoji pravednost „po sebi“, nego da ona zavisi od koristi i interesa, u

dijalogu *Gorgija*, nazvanom tako po jednom od najčuvenijih sofista, upoznajemo Sokratovu tezu po kojoj je „bolje trpeti nego činiti nepravdu“. Tvrdjenje da je pravednost ono što prevazilazi potrebe pojedinaca takođe je bilo i Platonovo ubedenje. Otprilike u isto vreme kad i *Gorgiju*, Platon je pisao jedan dijalog koji nikada nije objavljen kao zaseban spis i kome su stručnjaci dali radni naslov *Trasimah*. U njemu on prikazuje raspravu između Sokrata i sofiste Trasimaha oko definicije vrline pravednosti. I ovde Platon odbacuje mišljenje koje pravednost poistovećuje sa interesima onih koji vladaju.

Činjenicu da je Platon temu pravednosti doveo u odnos sa slikom idealne države treba povezati s njegovim najvažnijim putovanjem koje ga je odvelo u tadašnje grčke kolonije u južnoj Italiji. Pre Platona, tamo je već bio stigao glas o njemu kao filozofskom piscu. Tamo je u VI veku pre n. e. živio jedan od najvećih ranogrčkih filozofa, Pitagora, utemeljitelj Pitagorejske škole, čovek koga je pratio i glas da je božanski mag. Njegovi učenici intenzivno su se bavili matematikom i muzikom, jer su smatrali da se preko muzičkih harmonija i brojčanih odnosa, u kojima se one izražavaju, može prodreti u samu suštinu stvarnosti. Oni su takođe prihvatili i verovanje, preuzeto iz istočnjačkih učenja o meditaciji, o seobi duša. Ova mešavina racionalnog i mističkog mišljenja izvršila je veliki uticaj na Platona i on je odlučio da se sretne sa pitagorejcima i sa njima povede razgovor o ovim temama.

Ipak, na Platona je od celokupnog putovanja najsnažniji utisak ostavila poseta Sirakuzi na Siciliji, moćnoj grčkoj koloniji u koju je doputovao 389. godine pre n. e. Njen vladar Dionisije I bejaše ukinuo demokratiju i uspostavio vojnički režim koji je održavao prijateljske odnose sa Spartom. Ovo se poklapalo sa Platonovim antidemokratskim raspoloženjem i

simpatijama prema Sparti. Dionisije je rado koketirao sa svojim filozofskim obrazovanjem, a pričalo se i kako je svojim kćerima dao imena Vrlina, Pravda i Umerenost.

Platon je oko dve godine bio gost sirakuškog vlastodršca koji se nije pokazao kao pravedan vladar, što je Platon očekivao od njega. Život na dvoru bio je u otvorenoj suprotnosti sa filozofskom retorikom Dionisija I. U pismima iz tog doba, Platon se žali na stalne noćne terevenke i raspusan život na dvoru. Došlo je do klasičnog sukoba između moći i duha. Platonovo nastojanje da, kao filozofski orijentisan politički savetnik, utiče na Dionisija i ukaže mu na praktične posledice vladavine zasnovane na moralnim normama, nažalost, u potpunosti je propao.

Dionisije nije krio svoj prezir prema intelektualcu koji želi da ga podučava, a Platon je vladara često nazivao tiraninom. Stoga su se putevi diktatora i filozofa morali razići. Prema nekim izvorima, Dionisije je Platona ukrcao na brod koji je plovio za Eginu, grad sa kojim je Atina bila u ratu i koji je zbog toga prema atinskim građanima postupao kao prema ratnim zarobljenicima, čiji je status u to doba bio isti kao i status robova. Platona je konačno otkupio jedan prijatelj i poslao ga u Atinu. I dva naredna putovanja u Sirakuzu, na koja je otišao posle nekoliko godina, završila su se svađom i neuspehom.

Otrežnjujuće iskustvo koliko politički moćnici malo uvažavaju filozofe ipak nije sprečilo Platona da nastavi da razrađuje sopstvene političke predstave. Posle povratka u Atinu, 387. godine, on je izvan gradskih zidina osnovao sopstvenu filozofsku školu, čuvenu Akademiju. Ovde je, posle prvog putovanja u Sirakuzu, započeo svoje glavno delo o državi.

Delo je određeno Platonovim nastojanjem da filozofski utemelji konzervativizam i izvede posledice iz svog bogatog

iskustva. On je hteo da oblikuje sliku društva u kome će granice između vladara i podanika opet biti jasno povučene i u kojima se moć vladajućih neće zasnivati na tradiciji već na nepromenljivim principima. Takvo društvo treba da bude zajednica kojom vlada elita, koja zaslužuje vladarsko mesto, a ne – kao što je bio slučaj sa Dionisijem ili Tridese-toricom tirana – tiranska zloupotreba moći. Država se opisuje kao moćni filozofski bedem protiv zahteva sofističkog prosvetiteljstva. Ovde Platon iznosi sopstvene misli. Sokrat je samo zastupnik ili glasnogovornik koji izlaže njegove stavove.

Pri tom je Platon krenuo od već postojećeg dijaloga između Sokrata i Trasimaha o pravednosti, koji je postavio na početak novog dela i koji treba shvatiti kao uvod u to delo. Za Trasimaha je ono što je po zakonu pravedno u osnovi istovetno sa onim što vladarima donosi korist. Sa druge strane, on smatra da se ono što obično smatramo nepravdom u osnovi mora shvatiti kao mudrost i vrlina iako služi sebičnim interesima. Trasimah, dakle, zastupa jedan tipično sofistički stav: moralne norme i vrednosti nemaju večno važenje, već su promenljive i zavise od interesa i dogovora.

Sokrat, naprotiv, smatra da je pravednost veština ili umešnost koja se, poput lekarske veštine, zasniva na određenim nepromenljivim pravilima, i to u korist bolesnika, odnosno građana. Pošto je vrlina pojedinačnog čoveka nešto poput zdravlja duše, onda se između fizičkih i duhovnih sposobnosti čoveka mora uspostaviti određeni poredak.

Ovo shvatanje je polazna tačka za Platonove dalje rasprave u *Državi*. Pravednost je, po njegovom mišljenju, temelj društvenog uređenja. Ona je osnovna vrlina, to jest vrlina koja uspostavlja odnos ne samo između ljudskih ciljeva i potreba, već i između svih ostalih vrлина. *Država* predstavlja pokušaj

da se ovaj poredak i ovi odnosi prikažu u obliku jednog društvenog modela.

U drugoj knjizi *Države*, Platon misao o pravednosti, kao načelu uređenja ljudske duše, prenosi na društvo. Prema Platonu, u društvenom uređenju može se, kao pod lupom, videti uređenje duše. Pri tom, on misli na uređenje grčkog polisa. Naslov njegovog dela u stvari glasi *Politeia*, što doslovno znači „učenje o polisu“. Polis nije bio država u modernom smislu, već gradska država koja se po veličini može uporediti sa švajcarskim kantonom. Stoga se reč *polis* nekad prevodi kao „država“ a nekad kao „grad“. U polisu, pravo glasa su imali takozvani slobodni građani, u koje se nisu ubrajali žene i robovi. Ropstvo je za Platona još uvek bila savršeno normalna i nesporna institucija. Međutim, on u svojoj idealnoj državi znatno popravlja položaj žena, jer ih zajedno sa muškarcima uključuje u vladajuću klasu.

Platon zatim jasnije tumači šta misli kad pravednost određuje kao zdravlje duše. Duša, na grčkom *psyche*, za njega je oblast svih duhovnih i osećajnih sposobnosti. U duši on razlikuje tri moći: um, volju i strasti. Ovim moćima odgovaraju tri vrline: mudrost, hrabrost i umerenost. Prema Platonu, čovek je pre svega umno biće, što znači da um mora imati prednost pred drugim duševnim sposobnostima. Pravedan poredak u duši uspostavlja se onda kada um, uz pomoć volje, vlada nad strastima.

Preneto na politički plan, ovo znači: um to su vladari, volja predstavlja čuvare, a strasti su narod kojim se vlada. Ova slika hijerarhije na čijem čelu se nalazi um određuje Platonovu predstavu idealne države. Ključ za njegov pojam pravednosti leži u ovom temeljnom načelu prema kome je um prirodni vladar – kako u slučaju pojedinačnih ljudi tako i u slučaju države. Pravednost, mudrost, hrabrost i umerenost,

prema Platonovom mišljenju, sačinjavaju četiri „osnovne vrline“ pri čemu pravednost uspostavlja harmoničan odnos između njih.

Platon određene vrline dovodi u vezu sa određenim društvenim slojevima i na taj način dolazi do pojma društva sastavljenog od tri klase: na vrhu se nalazi vladarska manjina sa kraljevskim ovlašćenjima, a ispod njih je kasta ratnika, takozvani čuvari. Ostali žitelji sačinjavaju široku masu slobodnih građana, radno stanovništvo, koje nema udela u vlasti. Vrlina vladara je mudrost: oni donose sve važne odluke. Vrlina čuvara je hrabrost: oni moraju biti spremni da se bore protiv spoljašnjih i unutrašnjih opasnosti. Najzad, vrlina podanika je umerenost. Oni moraju da obuzdaju svoje strasti, da budu umereni i pokorni. Vladari i čuvari su međusobno usko povezani: oni sačinjavaju vladajući sloj, zajedno se vaspitavaju i imaju zajednički interes da očuvaju državni poredak. Platonska država, isto kao i Sparta, raspolaže stajaćom vojskom koja služi ne samo za odbranu od spoljašnjih neprijatelja, već i za gušenje unutrašnjih pobuna.

Pravednost je za Platona povezana sa postojanošću i to sa postojanošću koja se – kao u pitagorejskom učenju – određuje kao jedna višeglasna i racionalno organizovana harmonija u kojoj svako odstupanje znači „pogrešan ton“. Višeglasje, prevedeno na jezik politike, znači uspostavljanje jednoznačne i nepromenljive hijerarhije različitih slojeva. Političke rasprave ili revolucije, naprotiv, predstavljaju osobine nepravednosti.

U Platonovoj državi, građani ne mogu izaći izvan sloja u kome su rođeni. Prelazak u viši sloj predstavlja redak izuzetak. Platonov princip pravde glasi: svako treba da radi ono što njegovoj prirodi najviše odgovara, to jest svako treba da zauzme mesto za koje je unapred određen. Ovde se jasno

pokazuje jedna od najvažnijih Platonovih namera: demokratiji koja vlada u Atini i koju sofisti podržavaju treba oduzeti svaki legitimitet.

Vlast je, naprotiv, legitimna onda kada je zasnovana na umu, a ovo se može ostvariti samo ako su vladari podvrgnuti strogo odabiru. Zato u Platonovoj državi status vladara dobijaju samo oni pojedinci koji su imali pristup najvišim oblicima saznanja. Vaspitanje vladara i čuvara stoga ima suštinski značaj. U tom cilju, Platon preporučuje mešavinu filozofskog i naučnog obrazovanja, kakvu je realizovao u svojoj Akademiji, kao i jedno vojničko-asketsko vaspitanje, kakvo je upoznao u Sparti. Vladare i čuvare ne vaspitavaju roditelji, njih vaspitava država.

Ali Platon uvodi jedan sasvim novi element. Vladajuća klasa živi u nekoj vrsti komunističke zajednice, u kojoj su zajednički ne samo imovina već i seksualni partneri. Na taj način ukidaju se uobičajeni porodični i vlasnički odnosi. U toj zajednici žene su ravnopravne sa muškarcima, što znači da i one mogu obavljati poslove čuvara i vladara. Ipak, između polova ni u kom smislu ne vlada neograničena seksualna sloboda. Način života vladajuće klase pre je asketski i disciplinovan, u cilju izbegavanja svakog iskušenja sticanja ličnog bogatstva i moći. U skladu sa tim, seksualno opštenje je strogo regulisano, kako bi se za državu radalo najbolje potomstvo. Isto tako, ovo potomstvo vaspitavaju svi članovi vladajuće klase. Platon se zalaže i za politički motivisanu eugeniku, nauku o odgajanju najboljih naslednih osobina, što su totalitarne države XX veka pokušale da sprovedu u delo.

Na početku vaspitanja dece najpre je muzičko vaspitanje, praćeno redovnim telesnim vežbama. Cilj vaspitanja je stvaranje telesno jakog i ideološki pouzdanog potomstva.

Mogućnosti muzičkog vaspitanja su pritom vrlo ograničene. Umetnost treba da prenosi samo vaspitno prihvatljive sadržaje, to jest sadržaje koji jačaju ratničku svest i ne ugrožavaju ideološku čvrstinu. Homerovi epovi, koji su bili vrlo popularni u antici, ali koji su prikazivali izdaju, razne grozote i svireposti, u Platonovoj državi nemaju nikakvu šansu da izbegnu cenzuru. U muzici se dozvoljava samo „frigijska“ i „dorska“ lestvica, jer one jačaju hrabrost i umerenost.

Platon je potcenjivao ulogu umetnosti, ali je zato imao visoko mišljenje o matematici, koju je shvatao, isto kao i pitagorejci, kao most prema filozofiji. Međutim, matematika ne spada u obavezan obrazovni program, već je namenjena samo onima koji se slobodno odluče za nju. Sa matematikom počinje posebna duhovna obuka, koja u krajnjoj liniji deli vladare od čuvara. Mali broj budućih vladara, počev od tridesetih godina, dobija petogodišnje filozofsko obrazovanje, a posle toga oni su u obavezi da još petnaest godina obavljaju službu na nižim državnim položajima. Tek kada napune pedeset godina, najboljima od njih se omogućuje da se bave najvišim oblikom filozofskog saznanja, posmatranjem „ideje dobrog“. Tada dobijaju status mudraca, a time i kralja-filozofa, i moraju svoj život da podele između praktične delatnosti vladanja i filozofske kontemplacije.

Sa „idejom dobrog“ u igru ulazi Platonovo učenje o idejama, njegova teorija o stvarnosti. Ova teorija objašnjava, pored ostalog, i šta Platon podrazumeva pod mudrošću i umnim saznanjem. Svoju teoriju ideja Platon razjašnjava u čuvenoj slici pećine, samoj srži *Države*, u kojoj se uspostavlja veza između njegovih političkih, metafizičkih i religijskih predstava.

Ljudi liče na zatočenike koji žive u pećini, u koju padaju senke predmeta koje se kreću po zidu iza njihovih leđa.

Ove senke žitelji pećine drže za stvarnost. Zamislimo sad da se jedan od ovih zatočenika oslobodi iz pećine, izađe na svetlo dana i pri punoj sunčevoj svetlosti pogleda na istinsku stvarnost, a onda se vrati natrag u pećinu i pokuša da obavesti svoje drugove o onom što je video. Oni mu najverovatnije neće poverovati, jer je on, koji je došao sa sunčevog svetla, sada zaslepljen, pa senke na zidu vidi slabije nego što ih je video pre i nego što ih vide ostali žitelji pećine.

Pećina predstavlja svet našeg normalnog čulnog opažanja, u koji smo zatvoreni. Zatočenik koji je izašao iz pećine jeste filozof. On je čovek koji ljudima donosi vest o istinskoj stvarnosti. Ova istinska stvarnost ili istinsko biće, koje postoji izvan pećine, jeste svet ideja. Sve što opažamo u svetu ideja ima idealan uzor. Za sve stolove koje opažamo postoji ideja stola, isto kao što i za sve druge opažene stvari postoji odgovarajuća ideja. Grčki pojam *idea* ili *eidos* zapravo znači „idealni oblik“. Ideje se nalaze u hijerarhijski uređenom poretku. Na njegovom vrhu stoji ideja dobrog, najviši princip stvarnosti, ali i merilo umnog saznanja i moralnog postupanja.

Prema Platonu, postoje četiri stepena saznanja stvarnosti: najniži stepen predstavlja umetnost, koja nam daje odraz čulno opažljivih stvari. Zatim dolaze čulni opažaji, koji nam pružaju sliku sveta koji je odraz sveta ideja. Prema Platonu, čisto sagledavanje matematičkih entiteta predstavlja most koji vodi do ideja. Ipak, tek je saznanje ideja dokaz mudrosti i pravog umnog saznanja. U ovom stepenovanju nalazi se temelj niskog ranga umetnosti u Platonovoj državi. Budući da, prikazujući čulne stvari, pruža odraze odraza, umetnost predstavlja trećerazredno i pogrešno saznanje koje u svakom pogledu odstupa od istinskog bića.

Svet ideja je, nasuprot čulnom svetu, večan i nepromenljiv. U svojoj postojanosti i nepromenljivosti, ovaj svet jeste uzor za uređenje države. Pošto su vladari Platonove države posvećeni saznanju ideja, oni dobijaju vladarsko znanje koje služi utemeljenju njihovog političkog položaja. Međutim, ovo saznanje ne smemo sebi predstavljati kao neki čisto intelektualni čin. Ono je pre neka vrsta vizije, čin prosvetljenja. U staroj Grčkoj filozof i verski prorok još nisu bili oštro odvojeni jedan od drugog. To važi i za Platonove kraljeve-filozofe. S jedne strane, oni predstavljaju najobrazovaniju „akademska“ elitu, a sa druge, oni, poput sveštenika, jedini imaju direktan pristup onostranom svetu.

Ova religijska dimenzija Platonove države potvrđuje se i na kraju knjige. Tu se Platon još jednom okreće ka vezi koja postoji između pravednosti i ljudske duše. Mada se pravednost ne definiše preko sebičnosti, ipak u drugom svetu postoji neka vrsta „nagrade“ za pravedno postupanje. Platon je već u dijalogu *Fedon* zastupao tezu o besmrtnosti duše. Ovdje on, polazeći od tradicije pitagorejaca, dodaje učenje o seljenju duša, koje u mitskom obliku izlaže na kraju svoje knjige.

Duša posle smrti odlazi u nebesku sferu gde biva kažnjena za svoje prestupe. Onda joj se daje prilika da „bira“ svoj novi život u obličju zveri ili čoveka. Platon želi da pokaže kako ispravan život stoji u vezi sa svetskim poretom, ali se to ne može dokazati na racionalan način, već se može izraziti samo uz pomoć mita.

U XX veku, jedan drugi veliki politički filozof, Karl R. Popper, kritikovao je Platonovu idealnu državu kao totalitaranu. Pojmovi poput „pravednosti“ ili „ideja dobrog“ ne smeju da sakriju činjenicu da se tu radi o državi kojom upravlja nekoliko izabranika, u kojoj vlada cenzura i u kojoj pristup

obrazovanju ima samo privilegovana manjina. Ipak, Platon i njegov elitistički konzervativizam ni u kom slučaju nisu reprezentativni za doba u kome je živeo. Od četrdeset godina starijeg filozofa, Demokrita, ostao nam je na primer iskaz prema kome je „siromaštvo u demokratiji bolje nego takozvana sreća na dvoru moćnika, isto onoliko koliko je i sloboda bolja od ropskog postojanja.“ U staroj Grčkoj, postojalo je veliko razilaženje među političkim mišljenjima.

Ipak, i jedan tako oštar kritičar Platona, kakav je Popper, fasciniran je „čarolijom“ koja se širi iz ove umetnički oblikovane slike jednog zatvorenog društva. Platonov ogroman uticaj na evropsku duhovnu istoriju počiva upravo na ovoj vizionarskoj snazi. *Država* je nadahnjivala utopijsko mišljenje evropske filozofije. Pri tome se neprestano pojavljivala predstava o mudroj i istovremeno asketskoj eliti moći.

U doba renesanse, ovo delo postalo je uzor brojnih zamisli utopijskih država. Međutim, i predstava koju su marksisti XIX i XX veka stvorili o jednom besklasnom društvu nosi u sebi utopijsko seme koje je Platon posadio. Platon je prihvatio postulat koji zahteva da pravednost ne bude samo reč ili norma, već traži da se ona poveže sa konkretnom predstavom jednog društvenog modela. Time je on ne samo raspalio maštu političkih filozofa, do dana današnjeg, već je dotakao i duboko ukorenjeni čovekov san o političkom raju na zemlji.

Literatura:

Platon: *Država*, prev. A. Vilhar, Beograd, BIGZ, 1983.